

Research Paper

Studying Brass Tray Made by Abdol-Motaleb Isfahani in Qajar Era According to the Idea of Gerard Genette

Sahel Erfanmanesh^{*1} , Abolghasem Nemat Shahrabaki²

¹ Assistant Professor, Faculty of Art and Architecture, University of Sistan and bluchestan. Zahedan. Iran.

² Assistant Professor, Faculty of Art and Architecture, University of Sistan and bluchestan,

10.22080/HPAI.2024.26756.1009

Received:

February 16, 2024

Accepted:

February 23, 2024

Available online:

March 2, 2024

Keywords:

Nameh-ye Khosravan,
Metalworking, Qajar Era,
Transtextuality, Gerard
Genette

Abstract

During the Qajar era, many arts were influenced by some motifs of lithographic books. Among these arts metalwork is noticeable. The engraved metal dishes at this time were highly influenced by lithographic books such as Nameh-ye Khosravan. There is a brass tray this time signed by Abdol-Motaleb Isfahani and figures of Sassanid kings, probably influenced by Nameh-ye Khosravan, in which, there is an image of Umar ibn al-Khattab and Hafez poems. The research questions address the 1. Textuality between the tray and the hypo-text on which this work was created and 2. The evolution of the tray was influenced by other hypo-texts. The research aims to study the brass tray as one of the works created during the Qajar era based on the trans-textuality of Gerard Genette. To get this, a descriptive-analytical method and a qualitative approach have been adopted. The data has been gathered by using library resources. Nameh-ye Khosravan is the main hypo-text for the brass tray of Abdol-Motaleb Isfahani. The textual relation between the king figures in the tray and the litho-graphic book is a kind of trans-textuality; However, the relation between the image of Umar ibn al-Khattab and the poems in the tray is a kind of coexistence and intertextual explicit quotation.

*Corresponding Author: Sahel Erfanmanesh

Address: University of Sistan and bluchestan, Faculty of Art and Architecture

Email: erfanr_61@arts.usb.ac.ir

Tel: 09131092854

Extended Abstract

1. Introduction

During the Qajar era and after the arrival of Islam human figures were frequently presented in Iranian artworks. At this time, lithography, photography, and European postcards were inspirational sources for the spread of figurative motifs in other texts like carpets, clothes with calligraphy, metal objects, and other related works. Among them, the influence of lithography was more influential than other arts, with a specific example of *Nameh-ye Khosravan* as a lithographic book that was getting noticed by artists of the time. In this book, the figures of all the Shahnameh Kings, from mythological to historical characters, have been shown. Among the works inspired by this book, there is a brass tray made by *Abdol-Motaleb Isfahani*; Based on the written names next to the illustrated figures in the tray, the kings of the Sassanid can be identified, in a historical order.

According to the similarity between the figures of Sassanid Kings and *Nameh-ye Khosravan*, it is supposed that the main text for the artist to create the human figures was this book. However, the artist has chosen only the kings of Sassanid out of other figures. Moreover, next to the Sassanid kings, the figure of *Umar ibn al-Khattab* can be seen as the last figure. In this work, a visual text can be seen beside a verbal text, including poetries of Hafez; Therefore, considering the research aims to study and interpret the text of the brass tray with the approach of transtextuality, the study seeks to answer the textual relation between the tray and the previous works by addressing the evolution happened in creating the work based on other hypotexts. According to the research purpose and to address the questions, this study aims to deal with the textual

relations based on the trans-textuality of Gérard Genette and the concepts of hypertextuality and intertextuality to interpret the relations between the Brass Tray and other hypotexts.

Since the research on metal works mostly dealt with steel works of a religious aspect, and few studies address objects like vases, trays, and other similar works, in the Qajar era, brass metalworks have been less studied according to a scientific and systematic approach, specifically the works of *Abdol-Motaleb Isfahani*, this study has a novelty targeting one of the brass trays of this time and Qajar art, and so is required for recognizing the art of this time.

2. Research Method

This study is qualitative and fundamental research, as it deals with the interpretation of a tray from the Qajar era based on a hypertextual approach by using descriptive-analytical and comparative methods. The research is a kind of cross-temporal study due to analyzing two works of Qajar time and the interpretation of the brass tray based on hypertextuality. The data has been gathered by using library resources and reviewing books, figures, articles, thesis, and other relevant texts and an engraved brass tray of Qajar time has been adopted as the research case study.

3. Discussion and Analysis

The brass tray represents one of the cultural-artistic achievements of Iran in the Qajar era, which consists of two visual and verbal orders. *Abdol-Motaleb Isfahani*, the creator of the brass tray by adopting a text out of two different Islamic-Iranian thinking orders, created a new text with a novel identity. The figurative motif of the tray represents the Sassanid kings, which was formed influenced by the Book of *Nameh-ye Khosravan*, in which the kings of

Sasanid have more visual content than other texts due to their place and number. This text refers to a kind of archaism discourse, by focusing on the Sassanid era, the last Persian kingdom before Islam. Another visual sign is the figure of *Umar Ibn al-Khattab*, which is placed in the corner of the tray as the last icon, similar to the verbal text. Locating the verbal text in the corner of the work indicates less visual value and significance, as the textual relations of these two texts show a kind of coexistence of these two texts with hypotextual relation, as they occupy a very small part of the larger text. The coexistence of texts is different and diverse, with variation in appearance, but still with a semantic coherence. Due to the presence of an explicit text, the figure of *Umar ibn al-Khattab* in this work indicates a religious discourse considering the intertextual relationship of this figure with the previous texts or hypotexts.

He is one of the Muslim caliphs and the one who spread Islam in Iran. Therefore, considering his religious role, as the spreader of Islam who ended the Sasanian dynasty, can be of special importance in this image. Placing the names of pre-

Islamic Kings and *Umar ibn al-Khattab* as Muslim caliphs in one frame has an identical and political meaning that has given an Iranian Islamic identity to the work.

4. Conclusion

The research findings indicate that the relationship between the figures of the Sasanid kings and *Nameh-ye Khosravan* as the main hypotext is kind of transposition relation. The textual relation between the verbal text and the figure of *Umar ibn al-Khattab* is an intertextual relation of explicit type and quotation. It can be mentioned that there have been evolutions in the process of the creation of trays from the hypotexts, in the case of form and content. There has been a decrease and increase in the formal transposition, due to the number of kings which is limited to the kings of the Sassanid era, to which the figure of *Umar ibn al-Khattab* has been added to them. Moreover, the content of *Nameh-ye Khosravan* as a lithographic book indicates the presence of the pre-Islamic Persian Kingdom, while in the existing tray, the coexistence of Sasanid kings next to *Umar ibn al-Khattab* has given the text a new meaning and identity which represents the Iranian-Islamic thinking.

References

- Allen, G (2001), Intertextuality, Translated by Payam Yazdanjo, Tehran: Nashr-e-markaz.
- Azizipour, T, (2013). The reflection of Shiite beliefs on the metalworking art of Iran, *Archeology of Iran*, 4(1), 131-144.
- Attarzadeh, A (2020), A Comparative Observation to Iran's Metalwork from 16th century to 20th century, *Journal of Archaeological Studies*, 12(3), 167-192.
- Bigdelo, R (2001). *Archaism in the Contemporary History of Iran*. Tehran: Markaz Publishing.
- Brunel, P; Bellenger, Y; Couty, D; Sellier, Ph; Trufeet, M (1999), *Historire de la littérature française*, - Translated by Nasrin Khatat, Tehran: Samt Publications.
- Dadgar, L. (۲۰۰۱). *Farsh-e Irani (Majmoeeyi az Mozeye Farsh)* [Iranian carpets (a collection of Carpet Museum.(Tehran: Iran's Cultural Heritage Organization), Carpet Museum of Iran,
- Genette, Gererd (1997). *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. University of Nebraska Press.
- Hosseiny, M (2014), The Study of Four Metal Object's Motif Discovered in Mazandaran in Qajar Era, *Negarineh Islamic Art*, 1(1), 78-86.
- Jalaleddin Mirza. (No Date). *Khosravan's letter (the first letter)*. Imperial Organization of Social Services.
- Kangarani, M. (2010). The process of hypertextuality in painting. *Journal of Visual and Applied Arts*, 2(4), 19-34. (Text in Persi
- Lassikova, G.V. (2006). Images in Iranian carpet making from ornament to portrait, in *Figurative carpets and qalamkars of Muslim Orient*. Exhibition catalogue. *State Museum of Oriental Art*. Moscow. 9-73.
- Loukonine, Vladimir, Lvanov, Anatoli. (2003). *Persian lost Treasures: Persian art in the Hermitage Museum*, Washington, DC: Mage Publishers
- Mohammadzadeh, M; Selahi, G (2012). Thematic investigation of arrays and motifs in steel objects of the Qajar era, *Art Art*, 5(1), 63-76.
- Mohammadi Zadeh, A. (2021). Analysis of the art and metal industries of Tabriz city in the Qajar period. *Research in Arts and Humanities*, 6(3), 1-10.
- Naamvar Motlagh, B., (1391). Hypertext typology. *Literary Research Quarterly*, 9(8), 139-152. (Text in Persian)
- Naamvar Motlagh, B., (2016). *An introduction to intertextuality*, (2nd ed). Tehran: Sokhan. (Text in Persian)
- Sarikhani, M (2013), An Analytical Research on the Flaunts of Quran Verses on Iranian Metallurgy During Safavid and Qajar era "According to the Metal Works of National Museum of Iran", *pazhoheshha-ye Bastan shenasi Iran*, 5(3), 155-168.
- Sakhai, Essie (2008). *Persian Rugs and Carpets the fabric life*. London. Antique Collectors Club.
- Shamisa A; Khaje Ahmad Attari A; Mirjafari H, (2016), *The Study of Steel Tools*

Form and Function in the Trades of Qajar Period, Pazhuhesh-E-Honar, 6 (11) :99-112

[Sheikhi, A; Tatari, Sh \(2019\). A Study on the Interaction between Form and Content of Metal Kashkuls in the Safavid and Qajar Periods](#), Journal

of Iranian Handicrafts Studies, 2(1), 17-34.

Zekavat, s; Ghazizadeh, Kh (2022), Iconology of the Steel Kashkul Decorative Patterns of the New York Metropolitan Museum, (No. ۲۰۱۸,۶۶۵,۱), Journal of Art and Media Studies, 4(8), 13-41.

علمی

تحلیل سینی برنجی دوره قاجار اثر عبدالمطلب اصفهانی بر اساس آراء ژرار ژنت

ساحل عرفان منش^{۱*}، ابوالقاسم نعمت شهربابکی^۲^۱ استادیار، گروه صنایع دستی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه سیستان و بلوچستان.^۲ استادیار، گروه صنایع دستی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه سیستان و بلوچستان.

doi 10.22080/HPAI.2024.26756.1009

چکیده

در دوره قاجار بسیاری از هنرها تحت تأثیر تصاویر کتب چاپ سنگی قرار گرفته که فلزکاری یکی از این هنرهاست. تصاویر بسیاری از ظروف فلزی حکاکی شده این دوره تحت تأثیر کتب چاپ سنگی، به خصوص کتاب چاپ سنگی الخسروان قرار می‌گیرد. در میان ظروف فلزکاری، یک سینی برنجی به امضای عبدالمطلب اصفهانی وجود دارد که در آن تصاویری از شاهان ساسانی نقش بسته و به نظر می‌رسد برگرفته از کتاب چاپ سنگی الخسروان است و در کنار تصاویر شاهان، تصویری از عمر خطاب و اشعاری از حافظ نیز در این سینی وجود دارد؛ لذا این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤال است که: ارتباط میان متن سینی و پیش‌متن‌هایی که سینی بر اساس آن شکل گرفته، چگونه است؟ و چه دگرگونی‌هایی در فرآیند شکل‌گیری سینی از پیش‌متن‌ها رخ داده است؟ هدف از این پژوهش، خوانش و مطالعه سینی برنجی به عنوان یکی از آثار دوره قاجار با روش ترامنتیت است. این پژوهش ماهیت کیفی دارد و گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای انجام گرفته و سینی مذکور با رویکرد ترامنتیت ژنت و روش توصیفی-تحلیلی بررسی شده است. مطالعه بر روی سینی عبدالمطلب و پیش‌متن‌های موجود، نشان داد که پیش‌متن اصلی سینی، کتاب چاپ سنگی الخسروان است و رابطه میان نقش پادشاهان در سینی و تصاویر شاهان در چاپ سنگی الخسروان از نوع برگرفتگی و این برگرفتگی از نوع تراگونگی و جایگشت است؛ اما رابطه تصویر عمر خطاب و اشعار در سینی، از نوع هم‌حضور و بینامتنیت است. نوع بینامتنی، صریح و نوع هم‌حضوری نیز نقل قول است.

تاریخ دریافت:

۲۷ بهمن ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۴ اسفند ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:

۱۲ اسفند ۱۴۰۲

کلیدواژه‌ها:

نامه الخسروان؛ فلزکاری؛ دوره قاجار؛ ترامنتیت؛ ژرار ژنت.

* نویسنده مسئول: ساحل عرفان منش

آدرس: دانشکده هنر و معماری، دانشگاه سیستان و بلوچستان

ایمیل: erfanzr_61@arts.usb.ac.ir

تلفن: ۰۹۱۳۱۰۹۲۸۵۴

۱ مقدمه

از جمله ادواری که پس از اسلام پیکره و فیگور انسانی در آن به میزان زیاد دیده می‌شود، دوره قاجار است. در این دوره چاپ سنگی، عکاسی، کارت پستال‌های غربی و ... منبعی می‌گردند برای رواج نقش انسان در متن قالی، پارچه قلمکار، اشیای فلزی و... در این میان تأثیر چاپ سنگی بیش از دیگر هنرها تأثیرگذار بود و در میان کتب چاپ سنگی، کتاب چاپ سنگی الخسروان از جمله کتب مورد توجه در میان هنرمندان بود. در این کتاب تصاویر تمامی شاهان شاهنامه، از پادشاهان اسطوره‌ای تا تاریخی مصور شده است. از جمله آثاری که تحت تأثیر این کتاب تولید می‌شود، سینی برنجی است که توسط ابوطالب اصفهانی قلم‌زنی شده است. با توجه به اسامی مکتوب در کنار فیگورهای مصورشده در سینی، می‌توان پادشاهان دوره ساسانی را در آن شناسایی کرد و تصاویر پادشاهان ساسانی به ترتیب تاریخی مشاهده می‌شود. به نظر می‌رسد با توجه به شباهت تصاویر پادشاهان ساسانی با کتاب‌نامه الخسروان، پیش‌متن اصلی هنرمند برای تصاویر فیگورهای انسانی، کتاب چاپ سنگی الخسروان بوده است. با وجود این، هنرمند در گزینش فیگورها، فقط تصاویر پادشاهان ساسانی را انتخاب کرده است. علاوه بر آن در کنار پادشاهان ساسانی، آخرین پیکره عمرین الخطاب است. علاوه بر متن دیداری، متن کلامی نیز در این سینی وجود دارد که شامل ابیاتی از اشعار حافظ است؛ لذا با توجه به آنکه هدف از پژوهش مطالعه و خوانش سینی با رویکرد ترامنتیت است، این پژوهش به دنبال پاسخ به چگونگی ارتباط میان متن‌های موجود در سینی و متن‌های پیشین و دگرگونی‌هایی است که در فرآیند شکل‌گیری سینی از پیش‌متن‌ها صورت گرفته است. با توجه به سؤال و هدف پژوهش، این تحقیق برآن است تا براساس ترامنتیت^۱ ژنتی^۲ و گونه‌های بیش‌متنی^۳ و بینامتنی^۴،

به روابط میان متن‌ها پردازد و ارتباط میان سینی و دیگر پیش‌متن‌ها را مورد خوانش و ارزیابی قرار دهد.

۲ پیشینه پژوهش

در زمینه فلزکاری دوره قاجار تحقیقاتی صورت گرفته است؛ ولیکن در بیشتر این پژوهش‌ها به اشیای فلزی پرداخته که جنبه مذهبی داشته است. همچنین بیشتر تحقیقات انجام‌شده در زمینه فلزکاری این دوره، بیشتر شامل اشیای فولادین است. در کمتر پژوهشی ظروف دوره قاجار چون گلدان، سینی و ... مورد توجه پژوهشگران بوده است. از جمله تحقیقات صورت‌گرفته در زمینه فلزکاری دوره قاجار می‌توان به: محمدی‌زاده (۱۴۰۰)، در مقاله «واکاوی هنر و صنایع فلزی شهر تبریز در دوره قاجار»، نشان می‌دهد در دوره قاجار صنعتگران و هنرمندان در شاخه‌های مختلف فلزکاری فعالیت داشتند. وی همچنین نتیجه می‌گیرد که شرایط اقتصادی و سیاسی شهر تبریز در افول و رشد این حرفه‌ها تأثیرگذار بوده است. ذکاوت و قاضی-زاده (۱۴۰۱)، در مقاله «شمایل‌شناسی نقوش تزئینی کشکول فولادی موزه متروپولیتن نیویورک (به شماره ۱/۶۶۵،۲۰۱۸)»، به یکی از آثار فولادی دوره قاجار پرداخته که نقوشی با محتوای اسلامی و پیش‌اسلامی در آن به‌کار رفته است. وی فرم آن را برگرفته از کشتی نجات و همچنین رویکرد باستان‌گرایی را در خلق کشکول مشهود می‌داند. عطارزاده (۱۳۹۹)، در مقاله «نگرشی تطبیقی به فلزکاری ایران از سده‌های دهم تا چهاردهم»، به تأثیر تحولات صنعتی غرب بر هنر فلزکاری پرداخته، وی به این نتیجه رسیده است که فلزکاری ایران پیش از تحولات صنعتی غرب با تغییراتی بر روی کاربرد، جنس و تنوع تولید، در دوره بعد از انقلاب صنعتی نیز ادامه داشته است. شیخی و تاتاری (۱۳۹۷)، در مقاله «تعامل صورت و محتوا در کشکول‌های فلزی دوران صفوی و قاجار»، سی و چهار عدد کشکول فلزی بررسی را بررسی کرده است. وی وجه

³ Hypertextuality

⁴ Intertextuality

¹ Transtextuality

² Gérard Genette

این دوره می‌پردازد و از آنجاکه به تحلیل یکی از هنرهای دوره قاجار می‌پردازد، برای شناخت هنر این دوران ضروری است.

۳ روش پژوهش

این پژوهش کیفی و از نظر هدف، بنیادی است؛ زیرا بر مبنای روش بیش‌متنیت به خوانش یک سینی از دوره قاجار می‌پردازد. روش، توصیفی-تحلیلی و تطبیقی و زمان‌محور و هم‌زمانی (عرضی) است؛ چراکه به دو اثر در قاجار و با رویکرد بیش‌متنیت به خوانش سینی برنجی دوره قاجار می‌پردازد. داده‌های پژوهش به شیوه کتاب‌خانه‌ای گردآوری شده و ابزار اندازه‌گیری این پژوهش اشکال و مطالعات حاصل از کتاب‌ها، تصاویر، مقالات، پایان‌نامه‌ها و سایر متون است. نمونه مطالعاتی این پژوهش سینی برنجی است که در دوره قاجار قلم‌زنی شده است.

۴ چهارچوب نظری

ژرار ژانت در نیمه دوم قرن بیستم با بیان واژه ترامتنیت، رویکرد تازه‌ای را به روابط میان متن‌ها وارد کرد. آن چه در این روابط از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود، اهمیت این مهم بود که هر متنی، یادآوری از متن یا متن‌های دیگر است و هیچ متنی مستقل نیست (بروئل و همکاران، ۱۳۷۸: ۳۷۴). وی برای تشریح رابطه میان متن‌ها، اصطلاح ترامتنیت را مطرح کرد. در این رویکرد وی تلاش کرد رابطه میان متن‌ها چه آشکارا و چه پنهانی را بررسی و تحلیل کند (ژنت ۱۹۹۷: ۲). برای این بررسی، وی شش گونه برای ترامتنیت برشمرد که عبارت‌اند از: بینامتنیت، سرمتنیت^۱، پیرامتنیت^۲، فرامتنیت^۳ و بیش‌متنیت. از آنجاکه در این پژوهش تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متن‌ها از یکدیگر مورد توجه است، لذا از میان دیگر گونه‌ها و با توجه به روابط میان متن‌ها دو گونه بینامتنیت و بیش‌متنیت شرح داده می‌شود.

عاشورایی و قلندری را درکشکول‌ها مشاهده کرده و نمادهای به‌کار رفته در کشکول‌ها را به تبعیت از آرمان‌ها و عقاید دراویش دانسته است. شمیسا و دیگران (۱۳۹۵)، در مقاله «بررسی فرم و عملکرد ابزارآلات فولادی اصناف دوره قاجار»، به جایگاه ابزارآلات فولادی در دوره قاجار اشاره داشته و فرم بیشتر اشیا را برگرفته از نقوش حیوانی و طبیعت-گرایی می‌داند. همچنین در این مقاله به رابطه فرم و عملکرد از طریق الگوبرداری ابزارهای اروپایی در این دوره نیز اشاره شده است. ساریخانی (۱۳۹۲) در مقاله «پژوهشی تحلیلی بر جلوه‌های آیات قرآنی بر آثار فلزکاری ایران در دوران صفوی و قاجار با استناد به آثار موزه ملی ایران» به بررسی کتیبه‌های قرآنی و کاربرد آن در اشیای فلزی که بیشتر فولادی است، پرداخته و به این نتیجه رسیده است که محتوای آثار با کاربرد آن‌ها متناسب است. عزیزی‌پور (۱۳۹۳) در مقاله «بازتاب عقاید شیعی بر هنر فلزکاری ایران»، بیشتر به جنبه‌های مذهبی در فلزکاری دوره قاجار توجه کرده است. در مقالات حسنی (۱۳۹۳)، «بررسی نقش‌مایه‌های چهارشی فلزی مکشوفه از مازندران دوره قاجار» و محمدزاده و سلاحی (۱۳۹۲)، «بررسی موضوعی آرایه‌ها و نقش‌مایه در اشیای فولادی عصر قاجار»، به اشیای فولادین دوره قاجار و روش‌های تزئین این اشیا پرداخته‌اند؛ همچنین در مهدی‌زاده به نقوش حیوانی، گیاهی و کتیبه و آیات در فلزکاری در فلزکاری دوره قاجار اشاره می‌کند. آنان ممتازترین ویژگی هنرهای فولادی این دوره را در تصویرگری و آرایه‌پردازی می‌بینند. با توجه به تحقیقات مذکور تاکنون تحقیقی جامع بر روی ظروف فلزی در دوره قاجار صورت نگرفته است. بیشتر تحقیقات انجام شده به جایگاه اشیای فولادین در این دوره اشاره دارند و در کمتر تحقیقی به بررسی ظروف برنجی به‌خصوص ظرف برنجی عبدالمطلب اصفهانی با رویکرد علمی و نظام‌مند پرداخته شده است؛ لذا پژوهش مذکور بدیع بوده و با رویکردی تحلیلی به بررسی یکی از ظروف برنجی

³ Metatextuality

¹ Harchitatextuality

² Paratatextuality

حالت متن دوم درجه در رابطه بیش متن و پیش متن قرار دارد و بیش متن همان متن دوم درجه به معنای واقعی خود است (همان، ۶۶). رابطه برگرفتنی خود بر دو دسته کلی همان‌گونگی و تراگونگی تقسیم می‌گردد. در یک نگاه کلان‌تر می‌توان گفت که بیش‌متنیت یک عملیات تقلیدی یا یک عملیات دگرگون‌ساز از پیش‌متن است. نیت مؤلف بیش‌متن در تقلید، حفظ متن نخست در وضعیت جدید است؛ ولیکن در تراگونگی، با تغییر و دگرگونگی پیش‌متن ایجاد می‌شود. همچنین ژنت تراگونگی یا تغییر و دگرگونگی را در دو سطح کمی و کیفی مورد مطالعه قرار می‌دهد که انواع گوناگونی دارد؛ از جمله دگرگونی شکلی که از نظر تغییرات درونی به حذف، افزایش، گسترش و جانشینی تقسیم می‌شود، دگرگونی موضوعی، تغییراتی در موضوع و عنوان است، دگرگونی مضمونی می‌تواند براساس تغییر در فرهنگ و ملیت، در مضمون ایجاد شده، تغییر حاصل کند (کنگرانی، ۱۳۸۸: ۲۶).

ژنت، بیش‌متنیت را بر اساس گونه‌ها به شش گونه اصلی تقسیم می‌کند: پاستیش^۱، شارژ^۲، فورژی^۳، پارودی^۴، تراوستیسمان^۵ و ترانپوزیسون^۶. که در جدول زیر این تقسیم‌بندی و روابط میان آن‌ها نشان داده شده است (جدول ۱).

در بینامتنیت آن چه از اهمیت بسیاری برخوردار است، «حضور بالفعل یک متن در متن دیگر است» (آلن، ۱۳۸۰: ۱۴۶). در این گونه که بر اساس رابطه هم‌حضوری صورت می‌پذیرد، قسمتی از متن «یک» در متن «دو» نمود پیدا می‌کند؛ لذا ژنت این حضور و نمود متن‌ها را به سه شکل صریح، ضمنی و غیر صریح طبقه‌بندی می‌کند. صورت سنتی بینامتنیت صریح همان نقل قول است که با گیومه مشخص می‌گردد و خواننده به آسانی می‌تواند این حضور را درک کند. بینامتنیت ضمنی حد واسطی میان بینامتنیت صریح و غیر صریح است. در این نوع رابطه، نه مانند بینامتنیت صریح مرجع به صراحت و آشکارا مشخص می‌گردد و نه مانند بینامتنیت غیر صریح، پنهان‌کاری در اعلام مرجع دارد (نامور مطلق، ۱۳۸۶: ۸۹)؛ بلکه در این بینامتنیت با وجود نشانه‌ها می‌توان به مضمون و رابطه بینامتنی پی برد.

بر خلاف بینامتنیت که روابط میان متن‌ها بر اساس هم‌حضور بود، در بیش‌متنیت رابطه بر اساس برگرفتنی و اقتباس است. به عبارت دیگر در بیش‌متنیت، تأثیر یک متن بر متن دیگر مورد تحلیل قرار می‌گیرد، نه فقط حضور آن (همان: ۶۵). این تأثیر به گونه‌ای است که بدون خلق متن اول، امکان خلق متن دوم میسر نمی‌شود. به بیان دیگر، بهترین

⁵ Travestissement

⁶ Transposition

¹ Pastiche

² Charge

³ Forgery

⁴ Parody

جدول ۱. گونه‌شناسی بیش‌متنی (نامور مطلق، ۱۳۹۱: ۱۴۶).

گونه‌شناسی بیش‌متنی		
بیش‌متنیت		
تراگونگی	تقلید	سبک / کارکرد
پارودی	پاستیش	تفنی
تراپوشی (تراوستیسمان)	شارژ (پاستیش طنزی)	طنزی
جایگشت (ترامکانی)	فورژی	جدی

هدف تحقیر بیش‌متن است. از تلاقی تراگونگی و جدی، جایگشت ایجاد می‌گردد. به شکل جدی به تغییر سبک و تکثیر متن می‌پردازد. متن‌ها در این تراگونگی برپایه بینانشانه‌ای و بینارسانه‌ای شکل گرفته‌اند (نامور، ۱۳۹۱: ۱۵۰).

۵ معرفی و توصیف پیکره مطالعاتی

پیکره مورد مطالعه، سینی برنجی است که در اندازه ۵/۳۸×۵/۵۷، در اوایل قرن چهاردهم ه.ق، ساخته و توسط شخصی به نام عبدالمطلب اصفهانی قلم‌زنی شده است که در موزه ارمیتاژ سن پترزبورگ نگهداری می‌شود.

همان‌گونگی یا تقلید شامل پاستیش، شارژ و فورژی است. از تلاقی تقلید و تفنی، پاستیش ایجاد می‌شود. در این جا بیشتر موضوع متفاوت است ولیکن سبک تقلید می‌شود. از تلاقی تقلید و طنز، شارژ شکل می‌گیرد. این گونه بر اساس مبالغه بیش‌متن نسبت به بیش‌متن شکل می‌گیرد. تلاقی تقلید و جدی را فورژی می‌نامند. فورژی تقلیدی جدی از بیش‌متن است.

تراگونگی شامل پارودی، جایگشت و تراپوشی است. از تلاقی تراگونگی و تفنی، پارودی حاصل می‌گردد. هدف پارودی تخریب و تحقیر نیست؛ بلکه بیشتر تفنی است. از تلاقی تراگونگی و طنز، تراپوشی ایجاد می‌گردد و برعکس پارودی این جا

شکل ۱. سینی برنجی، قلم‌زنی توسط عبدالمطلب مطلب اصفهانی، ۱۳۱۵ ه.ق، ۵۷/۵×۳۸/۵ سانتی متر. (Loukonine, 2003: 262)

لبه سینی، ظرف مذکور دارای یک حاشیه پهن و دو حاشیه باریک سفید است که در قلم‌زنی به آن خط آبه می‌گویند. در حاشیه ۴۸ کتیبه شامل نشانگان کلامی است، درون کتیبه‌ها ابیاتی از حافظ نوشته شده که با توجه به جهت خوانش کتیبه‌ها که از پایین به بالا و از راست به چپ است، ابیات زیر منقور شده است:

قطع سینی مستطیلی شکل است و به گوشه‌های منحنی شکل ختم می‌شود. این سینی مشتمل بر نشانگان کلامی و دیدارای در زمینه و حاشیه است. به صورت کلی پیکره مطالعاتی را می‌توان به سه قسمت تقسیم کرد: دو حاشیه و یک زمینه. حاشیه نخست از بیرون شامل نقوش برگ و گل است که یک در میان قرار گرفته‌اند که به نام نقوش ختایی شناخته می‌شوند (شکل ۲). علاوه بر حاشیه ختایی

گرم تو دوستی از دشمنان ندارم باک
 زمان زمان چو گل از غم کنم گریبان چاک
 بود صبور دل اندر فراق تو حاشاک
 و گر تو زهر دهی به که دیگری تریاک
 به قدر دانش خود هر کسی کند ادراک
 سپر کنم سر و دستت ندارم از فتراک
 لأن روحی قد طاب ان یکون فداک
 که بر در تو نهد روی مسکنت بر خاک
 هر گه که یاد روی تو کردم جوان شدم
 بر منتهای همت خود کامران شدم
 با جام می به کام دل دوستان شدم
 ایمن ز شر فتنه آخرزمان شدم

هزار دشمنم ار می‌کنند قصد هلاک
 نفس نفس اگر از باد نشنوم بویش
 رود به خواب دو چشم از خیال تو هیهات
 اگر تو زخم زنی به که دیگری مرهم
 تو را چنان که تویی هر نظر کجا بیند
 عنان میبچ که گر می‌زنی به شمشیرم
 بضرب سیفک قتلی حیاتنا ابد
 به چشم خلق عزیز جهان شود حافظ
 هر چند پیر و خسته دل و ناتوان شدم
 شکر خدا که هر چه طلب کردم از خدا
 در شاهراه دولت سرمد به تخت بخت
 از آن زمان که فتنه چشمت به من رسید

ای گلبن جوان بر دولت بخور که من
اول ز تحت و فوق وجودم خبر نبود
قسمت حوالم به خرابات می‌کند
من پیر سال و ماه نیم یار بی‌وفاست
گر من از سرزنش مدعیان اندیشم
زه رندان نوآموخته راهی بدهیست
شاه شوریده سران خوان من بی‌سامان را
بر جبین نقش کن از خون دل من خالی
اعتقادی بنما و بگذر بهر خدا
شعر خونبار من ای باد بدان یار رسان
من اگر باده خورم و نه چه کارم با کس

در سایه تو بلبل باغ جهان شدم
در مکتب غم تو چنین نکته دان شدم
هر چند کاین چنین شدم و آن چنان شدم
بر من چو عمر می‌گذرد پیر از آن شدم
شیوه مستی و رندی نرود از پیشم
من که بدنم جهانم چه صلاح اندیشم
زان که در کم خردی از همه عالم بیشم
تا بدانند که قربان تو کافرکیشم
تا در این خرقة ندانی که چه نادریشم
که ز مژگان سیه بر رگ جان زد نیشم
حافظ راز خود و عارف وقت خویشم

در میان نشانگان کلامی، قاب‌ها یا نشان‌هایی قرار دارد که مزین به نقش اسلیمی است (شکل ۳). در زمینه مستطیلی شکل سینی، نشانه‌های دیداری شامل ۳۰ نیم‌تنه و یک فیگور حدوداً کامل از انسان است. هر فیگور داخل یک قاب قرار گرفته است و در کنار آن‌ها اسامی زیر منقور شده است. به ترتیب در ردیف اول از راست به چپ: اردشیر، شاپور،

هرمز، بهرام، بهرام ۲، بهرام ۳ نرسی، هرمز، شاپور ۲، اردشیر ۲. در ردیف دوم: شاپور ۳، بهرام ۴، یزدگرد، بهرام ۵، یزدگرد دوم، هرمز ۳، فیروز، پلاس، غباد، انوشیروان. در ردیف سوم: هرمز ۴، خسرو، شیرویه، اردشیر، شهروراز، پوراندخت، آرمیدخت، فرخ‌زاد، یزدگرد ۳، عمر بن خطاب. در مابین قاب‌ها نشان‌های اسلیمی قرار گرفته است (شکل ۴).

شکل ۲. حاشیه نخست سینی برنجی

شکل ۳. حاشیه دوم سینی فلزی و جهت متن کلامی

شکل ۴. زمینه سینی، تصاویر پادشاهان و جهت خوانش تصاویر

۶ معرفی و توصیف پیش‌متن

۶٫۱ پیش‌متن اصلی

از جمله منابع که در این دوره مورد اقتباس هنرمندان قرار می‌گیرد، کتابی است به نام الخسروان. به نظر می‌رسد تصاویر شاهان ساسانی در سینی مذکور رونگاری شده از این کتاب هستند. همچنین منبع دیگر می‌تواند قالیچه‌های تصویر به نام مشاهیر باشد که در این دوره در مقیاس وسیع بافته می‌شوند. نامه الخسروان، کتابی است که در سال ۱۲۹۷ هجری قمری در وین چاپ اولیه آن انجام گرفت (جلال‌الدین میرزا، بی‌تا). متن این کتاب درباره

زندگی پادشاهان شاهنامه است که توسط جلال‌الدین میرزا انجام گرفته است. جلال‌الدین میرزا در این کتاب پادشاهان قدیمی ایرانی را در ردیف پیامبران قرار داده و بسیاری از آن‌ها را صاحب دو مقام پادشاهی و پیامبری می‌داند که بر آن‌ها از آسمان کتاب نازل شده است (بیگدلو، ۱۳۸۰: ۵۵ - ۵۴). در جدول ۱، مشاهده می‌گردد که شباهت بسیاری بین تصاویر کتاب و ظرف مورد نظر این پژوهش وجود دارد. از آنجاکه قیاس تمام تصاویر امکان‌پذیر نبود، تطبیق تصاویر آزرمیندخت و پوراندهخت، شیرویه و یزدگر برای نشان دادن شباهت میان ظرف و کتاب مذکور به نظر کافی رسید.

جدول ۲. مقایسه تصاویر کتاب چاپ سنگی نامه خسروان با سینی برنجی دوره قاجار

تصاویر چاپ سنگی	تصاویر بر روی سینی قلم‌زنی شده	اسامی پادشاهان
		آزرمیندخت پوراندهخت
		شیرویه
		یزدگرد

۶٫۲ پیش‌متن فرعی

در سینی مورد نظر این پژوهش، علاوه بر پادشاهان ایران باستان، تصویری از عمر خطاب نیز مشاهده می‌شود (شکل ۵). تصاویر عمر خطاب در این دوره در فرش‌هایی معروف به مشاهیر در کنار دیگر بزرگان و پیامبر اکرم (ص) دیده می‌شود. با توجه به تحقیقات صورت‌گرفته، فرش‌های موجود از روی کارت پستال‌های غربی که در آن دوره به ایران وارد شده، بافته شده است (Lassikova, 2006: 9-20). در قالیچه‌های موجود در ردیف اول، حضرت محمد (ص)، موسی و سلیمان، خسرو انوشیروان، عمرخلیفه ثانی، اسکندر کبیر، پریکلس و... قرار گرفته‌اند. در نمونه‌های ۲۱ و ۲ از جدول ۲، عمر بن خطاب با عنوان عمر خلیفه ثانی در کنار پیامبر اکرم

و ۵۲ انسان دیگر به عنوان انسان‌هایی قرار گرفته‌اند که به دلیل کارهای عظیمی که انجام داده‌اند، در جهان مشهورند و آخرین تصویر از این انسان‌های بزرگ به ناپلئون اختصاص دارد. ولیکن در نمونه ۳، تصاویر پادشاهان ایران باستان که در شاهنامه‌های خسروان مصور شده است نیز مشاهده می‌گردد. پادشاهان مصور شده در این قالیچه‌ها، از کیومرث آغاز شده تا یزدگرد سوم، البته در کنار این افراد، تصاویری از پادشاهان پس از اسلام چون نادرشاه، ناصرالدین شاه، احمدشاه قاجار و ... نیز دیده می‌شود. تصویر عمر بن الخطاب در هر سه قالیچه شباهت بسیار به تصویر حکاکی شده بر سینی فلزی دارد. به نظر می‌رسد یکی از منابع الهام سینی مورد پژوهش، قالیچه‌های تصویری است که در دوره قاجار به تعداد زیاد بافته می‌شود.

شکل ۵. جزئی از تصویر ۱، عمر الخطاب

جدول ۳. قالیچه‌های تصویری دوره قاجار با موضوع مشاهیر (عمر خطاب در قالیچه‌ها با دایره مشخص شده است)

توضیحات	عمر خطاب(جزئی از قالی)	فرش مشاهیر دوره قاجار	
قالیچه مشاهیر، کرمان، ۱۹۰۰م،(دادگر، ۱۳۸۰: ۱۳۱)			۱
قالیچه مشاهیر، کرمان، ۱۹۱۰م، (Sakhai,2008: 106)			۲
قالیچه مشاهیر، قرن ۲۰، موجود در موزه فرش(نگارندگان، ۱۴۰۲)			۳

پیش‌متن اصلی سینی عبدالمطلب نیز کتاب چاپ سنگی الخسروان است. رابطه میان سینی و کتاب چاپ سنگی از نوع اقتباس و برگرفتنی است؛ زیرا بدون کتاب چاپ سنگی الخسروان و تصاویر موجود در آن، شاکله سینی مذکور شکل نمی‌گرفت. از آنجاکه مدیا تغییر کرده است و نوع کاربرد جدی است، پیش‌متن از گونه جایگشت است (جدول ۴).

۶٫۳ بررسی روابط متنی در سینی بر

اساس رویکرد ترامنتیت

کتاب الخسروان که شاهان ایران باستان (اسطوره‌ای و تاریخی) در آن مصور شده‌اند، بیانگر اندیشه باستان‌گرایی در دوره قاجار است. در این دوره، کتاب مذکور پیش‌متنی برای بسیاری از هنرها می‌گردد.

جدول ۴. رابطه پیش‌متنی سینی فلزی و چاپ سنگی الخسروان

پیش‌متن	بیش‌متن	رابطه پیش‌متن	دگرگونی‌های درونی
نامه الخسروان	سینی	تراگونگی	کاهش جان‌شینی

کاهش، با افزایش نیز مواجه شده؛ تصویر عمر و اشعاری از حافظ به متن اضافه شده است. در مضمون نیز به جای تأکید بر کل شاهان، تأکید بر پادشاهان دوره ساسانی است و علاوه بر اهمیت به شاهان پیش از اسلام، با قرار دادن عمر به عنوان آخرین نفر، به هویت اسلامی نیز توجه شده است.

جدول ۵. انواع دگرگونی در فرم و مضمون از سینی نسبت به کتاب الخسروان (نگارندگان، ۱۴۰۲)

دگرگونی در موضوع و مضمون	دگرگونی در شکل	
	افزایش	کاهش
به جای تأکید بر شاهنشاهی، تأکید بر دوره ساسانیان شده است. حضور عمر علاوه بر نقش شاهنشاهی به نقش اسلام نیز اشاره دارد.	تصویر عمرو شعر حافظ	تعداد پادشاهان

رابطه آن با پیش‌متن نیز از نوع برگرفتنی نیست. رابطه میان تصویر عمر بن خطاب و اشعار حافظ و متون پیشین از نوع بینامتنی است؛ زیرا رابطه از نوع هم‌حضور است. با توجه به آنکه نام عمر در کنار آن ذکر شده است، نوع بینامتنی، بینامتنیت صریح است و نوع هم‌حضوری نیز نقل قول است.

جدول ۶. نحو و نوع روابط بینامتنی (نگارندگان، ۱۴۰۲)

	پیش‌متن‌ها	نوع بینامتنیت	نوع هم‌حضوری
۱	اشعار حافظ	صریح	نقل قول
۲	تصویر عمر	صریح	نقل قول

صرف شکل نگرفته است. نقش قالب سینی، نقش شاهان ساسانی است که بر اساس تصاویر کتاب نامه الخسروان شکل گرفته است. شاهان ساسانی با توجه به مکان قرارگیری و تعداد از ارزش بصری بیشتری نسبت به دیگر متن‌ها برخوردار هستند. این متن اشاره به گفتمان باستان‌گرایی با تأکید بر دوره ساسانیان، آخرین دوره پیش از اسلام دارد. نشانه دیداری دیگر تصویر عمر خطاب در گوشه و آخرین تصویر است و متن کلامی نیز در حاشیه قرار دارد. در حاشیه قرار گرفتن متن کلامی نشان از ارزش بصری کمتر و اهمیت کمتر است که رابطه

علاوه بر شناسایی رابطه پیش‌متنی، می‌توان به انواع دگرگونی در فرم و مضمون از سینی نسبت به کتاب الخسروان نیز اشاره کرد. دگرگونی اصلی همان طور که در بالا ذکر شد، تغییر مدیا از چاپ سنگی به حکاکی روی فلز است؛ از نظر شکلی تعداد پادشاهان کاهش یافته است ولیکن در کنار این

همان طور که گفته شد، شاهان شاهنامه در سینی عبدالمطلب کاهش یافته و اختصاص به شاهان دوره ساسانی دارد و یک فیگور دیگر نیز به فیگورهای سینی اضافه شده است. پادشاهان منقور در سینی همان طور که ذکر شد، بیانگر گفتمان باستان‌گرایی در دوره قاجار هستند، ولیکن فیگوری که اضافه شده است، بیانگر گفتمان دیگری است و

۷ بحث و تحلیل

رویکرد ترامتنیت ژنت کمک به شناخت و خوانش متن‌های هنری می‌کند. از آنجاکه وی اذعان دارد هیچ متنی بدون متن‌های پیشین خلق نمی‌گردد و در جریان خلق هر متنی متن‌های پیشین تأثیر داشته‌اند، روابطی را میان متن‌ها در نظر می‌گیرد، پرکاربردترین آن‌ها پیش‌متنیت و بینامتنیت است که در بررسی و تحلیل سینی به آن‌ها ارجاع داده شد. در سینی مذکور هر دو رابطه قابل مشاهده است و بر اساس یک رابطه، پیش‌متنی یا بینامتنی

اندیشه متفاوت اسلامی و ایرانی، سعی در خلق متن تازه با هویت جدید داشته است. در پاسخ به این پرسش که ارتباط میان متن سینی و پیش‌متن‌هایی که سینی بر اساس آن شکل گرفته، چگونه است؟ می‌توان گفت ارتباط میان نقش پادشاهان ساسانی در سینی و کتاب شاهنامه الخسروان به عنوان پیش‌متن اصلی، از نوع برگرفتگی است و این برگرفتگی از گونه جایگشت است. ارتباط میان متن کلامی و تصویر عمر خطاب از نوع بینامتنیت است و بینامتنیت از نوع صریح و رابطه هم‌حضور از نوع نقل قول است. در ارتباط با پرسش دیگر که چه دگرگونی‌هایی در فرآیند شکل‌گیری سینی از پیش‌متن‌ها رخ داده است؟ می‌توان گفت دگرگونی‌ها از نوع شکلی و مضمونی بوده است. در دگرگونی شکلی هم کاهش و افزایش وجود داشته؛ زیرا تعداد پادشاهان به پادشاهان دوره ساسانی محدود می‌شود و تصویر عمر خطاب نیز اضافه شده است. همچنین مضمون کتاب چاپ سنگی الخسروان بیانگر پادشاهان ایران باستان و پادشاهی پیش از اسلام است؛ درحالی‌که در سینی موجود، همنشینی پادشاهان ساسانی در کنار عمر خطاب به متن معنا و هویت تازه‌ای بخشیده است و بیانگر اندیشه ایرانی-اسلامی است.

این دو متن با پیش متن از نوع هم‌حضور است؛ زیرا این دو متن قسمت بسیار کوچکی از متن بزرگ-تر هستند. همنشینی متن‌ها گوناگون و متنوع، در صورتی‌که تکثر صوری دارد ولیکن به ظرف انسجام معنایی داده است. از آنجاکه متن صریح استفاده شده است، حضور عمرین خطاب در این تصویر با توجه به رابطه بینامتنی این فیگور با متن‌های پیشین بیانگر گفتمان مذهبی است. وی از جمله خلفای مسلمانان و به نوعی اولین خلیفه و کسی است که اسلام را در ایران گسترش داد؛ لذا نقش مذهبی وی که گسترش‌دهنده اسلام و خاتمه‌دهنده به سلسله ساسانیان است، در این تصویر می‌تواند از اهمیت ویژه برخوردار باشد. قرارگیری نام شاهان و عمر خطاب به عنوان خلیفه مسلمین و پادشاهان پیش از اسلام کنار یکدیگر می‌تواند بیانگر معنای هویتی و سیاسی باشد که هویت ایرانی اسلامی به ظرف بخشیده است.

۸ نتیجه‌گیری

ظرف مورد مطالعه این پژوهش، بیانگر یکی از دستاوردهای فرهنگی-هنری ایران در دوره قاجار است که دربر دارنده دو نظام دیداری و کلامی است. طراح سینی عبدالمطلب، با گزینش متونی از نظام

منابع

- آلن، گراهام. (۱۳۸۰). بینامتنیت، ترجمه پیام یزدانجو، تهران: مرکز.
- برونل، پیرو؛ بلانژه، ایوان؛ کوتی، دانیل؛ سلیه، فیلیپ و تروفه، میشل (۱۳۷۸)، تاریخ ادبیات فرانسه، ترجمه نسرین خطاط، تهران: سمت.
- بیگدلو، سعید. (۱۳۸۰). *باستان‌گرایی در تاریخ معاصر ایران*. تهران: نشر مرکز.
- جلال‌الدین میرزا. (بی‌تا). *نامه خسروان* (نخستین نامه). سازمان شاهنشاهی خدمات اجتماعی.
- حسینی، منیرالسادات. (۱۳۹۳). بررسی نقش‌مایه‌های چهارشی فلزی مکشوفه از مازندران دوره قاجار. نگارینه هنر اسلامی، ۱(۱): ۷۸-۸۶.
- دادگر، لایلا. (۱۳۸۰). *فرش ایران* (مجموعه‌ای از موزه فرش)، تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور، موزه فرش ایران.
- ذکاوت، سحر و قاضی‌زاده، خشایار. (۱۴۰۱). شمایل‌شناسی نقوش تزئینی کَشکول فولادی موزه متروپولیتن نیویورک (به شماره ۱، ۶۶۵، ۲۰۱۸). «مطالعات هنر و رسانه»، ۸(۴): ۴۱-۱۳.
- ساریخانی، مجید. (۱۳۹۲). پژوهشی تحلیلی بر جلوه‌های آیات قرآنی بر آثار فلزکاری ایران در دوران صفوی و قاجار با استناد به آثار موزه ملی ایران. پژوهش‌های باستان‌شناسی ایران، ۵(۳): ۱۶۸-۱۵۵.
- شمیسا، عظیم؛ خواجه احمد عطاری، علیرضا و میرجعفری، حسینو (۱۳۹۵). بررسی فرم و عملکرد ابزارآلات فولادی اصناف دوره قاجار، پژوهش هنر، ۶(۱۱): ۹۹-۱۱۲.
- شیخی، علیرضا و تاتاری، شعله. (۱۳۹۷). تعامل صورت و محتوا در کَشکول‌های فلزی دوران صفوی و قاجار، هنرهای صناعی ایران، ۲(۱): ۱۷-۳۴.
- عزیزی‌پور، طاهره. (۱۳۹۳). بازتاب عقاید شیعی بر هنر فلزکاری ایران، باستان‌شناسی ایران، ۴(۱): ۱۳۱-۱۴۴.
- عطارزاده، عبدریمالک (۱۳۹۹). نگرشی تطبیقی به فلزکاری ایران از سده‌های دهم تا چهاردهم. نشریه مطالعات باستان‌شناسی، ۱۲(۳): ۱۶۷-۱۹۲.
- کنگرانی، منیژه (۱۳۸۸). فرایند بیش‌متنیت در نقاشی، دو فصلنامه علمی و پژوهشی *دانشگاه هنر*، ۴(۴): ۱۹-۳۴.
- محمدزاده، مهدی و سلاحی، گلناز. (۱۳۹۲). بررسی موضوعی آرایه‌ها و نقش‌مایه در اشیای فولادی عصر قاجار، جلوه هنر، ۵(۱): ۶۳-۷۶.
- محمدی‌زاده، اکرم. (۱۴۰۰). واکاوای هنر و صنایع فلزی شهر تبریز در دوره قاجار. پژوهش در هنر و علوم انسانی، ۶(۳): ۱-۱۰.
- نامور مطلق، بهمن (۱۳۸۶). *درآمدی بر بینامتنیت*. تهران: سخن
- نامور مطلق، بهمن (۱۳۹۱). گونه‌شناسی بیش‌متنی. فصل‌نامه پژوهش‌های ادبی. ۹(۸): ۱۵۲-۱۳۹.

Genette, Gererd(1997). *Palimpsests: Literature in the Second Degree*. University of Nebraska Press.

Lassikova, G.V. (2006). Images in Iranian carpet making from ornament to portrait, in *Figurative carpets and qalamkars of Muslim Orient*. Exhibition catalogue. State Museum of Oriental Art. Moscow. 9-73.

Loukonine, Vladimir, Lvanov ,Anatoli .(2003). *Persian lost Treasures: Persian art in the Hermitage Museum*, Washington, DC: Mage Publishers

Sakhai, Essie (2008). *Persian Rugs and Carpets the fabric life*. London. Antique Cllectors Club.